

**ДЕЯКІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД ПОЕТИКОЮ ДРАМ
ІВАНА ДНІПРОВСЬКОГО ТА ЯКОВА МАМОНТОВА**

У статті розглядається поетика драматичних творів Івана Дніпровського та Якова Мамонтова. Акцентується увага на поєднанні соціальних та морально-етичних проблем у п'єсах митців.

Українська драматургія 20-х років ХХ століття характеризується макроконфліктами соціального характеру, котрі часто проєктуються на родинне життя. Можна назвати в цьому відношенні такі п'єси: “В червоних шумах” (1923) А.Головка, “Бунтар” (1921), “Дванадцять” (1923) Мирослава Ірчана, “97” (1924), “Комуна в степах” (1925,1931), “Патетична соната” (1929) М.Куліша, “Люде! Чуєте?” (1923), “Шахтарі” (1924), “Чорнозем ожив” (1925) Д.Бедзика, “Лісові круки” (1924), “Ой у полі жито” (1926), “Пастушкові пригоди” (1926) В.Минка, “Повідь” (1924) М.Івченка, “Незаможник” (1925) А.Кострицина, “Шахтарський гість” (1926) Ю.Недолі, “На руїнах минулого” (1926) А.Осинського. Чільне місце серед названих творів посідають драми Івана Дніпровського та Якова Мамонтова, які увиразнюють літературно-мистецький процес на Україні. Об'єктом зображення в п'єсах обох цих письменників є революційна й пореволюційна дійсність.

Драматичний доробок Івана Дніпровського та Якова Мамонтова досліджувався О.Білецьким, П.Гаврилюком, В.Дончиком, Й.Кисельовим, Ю.Костюком, Н.Кузякіною, І.Михайлином, М.Наснком, Д.Шлапаком та ін. Але й на сьогодні залишається маловивченим обраний нами аспект. Мета нашої розвідки з'ясувати особливості поетики драматичних творів Івана Дніпровського та Якова Мамонтова.

З доробку Івана Дніпровського відомі п'єси “Любов і дим”, “Яблуневий полон”, “Шахта “Марія”, “Останній главковерх”. У них фокусуються не тільки перетворення соціально-політичного й економічного характеру, а й зрушення у внутрішньому світі людей, зміни їх життєвої позиції. Таку

прикметну рису мають і драматичні твори Я.Мамонтова 20-х років: “Веселий Хам”, ”Коли народ визволяється”, ”Аве, Марія”, ”Батальйон мертвих”, ”До третіх півнів”, “Республіка на колесах”, “Княжна Вікторія”. Як зазначав у ті часи сам Яків Андрійович, “коли я думаю про сучасність, мені здається, що земля зірвалася зі своєї одвічної орбіти і з войовничим галасом кинулася шукати в світових просторах нових шляхів: руйнуються вікові традиції, переглядаються всі культурні вартості, перебудовуються всі підвалини людського життя. Наша старенька планета зо всіх боків охоплюється полум’ям нових ідей, нових закликів, нових надій. Певна річ, що пережити цю добу може лише той, хто спалить себе в революційних пожежах, щоби потім, як фенікс, відродитися для нового життя. А ті хати, що завжди стоять скраю і в час світових подій з жахом зачиняють свої віконниці, ці хати засуджені на загин” [2, 14].

У драмі “Любов і дим” (1925) Іван Дніпровський порушує проблеми, що виходять за рамки тематики (відбудова заводу). Ремарки п’єси уточнюють час і місце дії (Донбас, період голоду та руїни). Сюжет твору розвивається динамічно, напружено. Багаточисельність персонажів сприяє показові різних ідейних позицій: революційна відданість та віра в майбутнє Шури, Корнія, ненависть, помста Ірини, інженера Вронського, байдужість міщан та ін. Основний принцип полярного розмежування персонажів – ставлення до відбудови заводу. Масові сцени, якими так насичена драма, полілоги, діалоги репрезентують складність та напруженість обстановки, яка зумовлює й певні зрушення в свідомості дійових осіб (Шури, робітників). З сюжетною канвою твору пов’язані трагічні сторінки голодомору на Україні 20-х років, але ця проблема не була в центрі уваги автора, як це спостерігається в драмі М.Куліша “97”. Для Івана Дніпровського характерна пильна увага до жіночих образів, діаметрально протилежних за своєю суттю (Шура та Ірина). Найяскравіше окреслений образ Шури – “залізного лицаря”. З передісторії дізнаємось, що в минулому вона захищала завоювання революції, а тепер організатор відбудови заводу. Власне, дії Шури

стимулюють розвиток колізії твору. Недостатньо реалізувався авторський задум щодо образу Ірини: швидка життєва переорієнтація героїні здається штучною. Під впливом кохання до комуніста Корнія вона зраджує своєму класові й самій собі. Фатальна любов суттєво впливає на долю героїв, призводить до трагічного кінця (смерть закоханого в Шуру робітника Кувадла). У драмі реалістичні тенденції в зображенні дійсності поєднуються з романтичними, про що й свідчать заголовок твору, ситуації, образи Ірини, Корнія, божевільного.

Наступна п'єса Івана Дніпровського “Яблуневий полон” (1926) за своїм ідейно-художнім рівнем переважає попередню. Сюжетна колізія твору традиційна для української літератури 20-х років – представники однієї сім'ї (брати Артем і Зіновій) перебувають у горнилі подій громадянської війни, але останній з них відходить від боротьби під впливом кохання до панни Іви й запалюється ідеями добротворчості й миролюбності.

“**Зіновій.** Де ти взялась? Навіщо ми зустрілись? Недавно мчали наші тачанки степами – жах, курява за нами. Тепер – за що ти мене кохаєш? Краще ображай мене... До мене засміються по-новому люди. Коні засміються. Сама смерть до мене засміється, як мати” [1, 138].

Дії Зіновія можна пояснити “філософією серця”. Звертаючись до коханої зі словами любові, герой прагне хоч на мить відгородитися від страхів війни: “З тобою так спокійно. Нема цього кошмару. З тобою все так ясно, з тобою радість” [1, 150]. Як стверджував український філософ П.Юркевич, моральна чинність людини пов'язана з серцем, тому вчинки людей оцінюються в залежності від того, чи вони викликані зовнішніми умовами й міркуваннями, чи випливають з безпосередніх та свобідних стремлінь серця [4, 193].

Природа наділяє кожну людину відчуттям прекрасного, але соціальне середовище накладає певні штампи, формує ставлення до подій революції, громадянської війни, та все ж людське переважає, як це помітно на прикладі Зіновія. Таким чином реалізується винниченківський принцип “чесності з

собою” в розумінні протесту проти ідеї революційного фанатизму, що несе загибель моралі.

В діалозі з Івою Зіновій зазначає: “Людина... Ні, це не добре. Я хотів би бути таким, як брат. Тепер не можна бути людиною. Треба бути тигром” [1, 138]. Почуття любові окрилює героя, очищає його. Після цього своєрідного катарсису Зіновій усвідомлює: “Отут я зрозумів, що все було безумством. Все. Гори трупів – усе даремне” [1, 181]. У хвилину піднесення він клянеться Ярославні, що вже не вб’є нікого: “Кину все. Як можете – забудьте ваше горе. Ви приймете мою щирю руку? Вона чиста” [1, 181-182].

У драмі “Яблуневий полон” стверджується думка про вищість загальнолюдських цінностей над класовими. Для повнішого розкриття ідеї твору автор вводить периферійні образи. Репліки повстанців, матросів свідчать про прагнення до нормального людського життя.

“Повстанець 6 –й. Кинув би я к чортам це діло – та додому... А там земелька – така рахманненька...” [1, 139].

Сюжет п’єси розпадається на ряд діалектично розгорнутих тем, що в синтезі складають лейтмотив твору. Події громадянської війни, репрезентовані Іваном Дніпровським у драмі, сприяють пробудженню звірячих інстинктів. Не випадково Артем, щоб зректись усього людського, прозивається Сатаною. Одержимий соціальними ідеями, він втрачає моральне обличчя, тому здатний нести тільки смерть і руйнування. Зіновій же не витримує конфлікту з жорстокою дійсністю і божеволіє. В іншому варіанті твору його вбиває брат.

Іван Дніпровський акцентує увагу не лише на класових колізіях, а й моральних проблемах (обов’язок і кохання, зрада і любов, війна й родина), що тісно переплітаються з глобальними конфліктами доби.

У “Яблуневому полоні” з’являються напрочуд цікаві жіночі образи. На перший погляд постаті Ярославни й Тані типологічно споріднені: обидві зі зброєю в руках захищають свою ідею. Але якщо в Ярославни основний стимул дії – помста за розстріл більшовиками чоловіка, то сенс боротьби

Тані розкривається в діалозі з селянкою: “Ми за бідний народ... За женщин. Долой кухню” [1, 121]. як і в попередній п’єсі “Любов і дим”, жіночі образи теж представляють антагоністичні табори. Можна вказати навіть на певну спільність характерів Шури й Тані, Ірини та Ярославни. Рельєфнішому окресленню всіх жіночих постатей служать поведінка героїнь, їх мова. В цій драмі теж яскраво виявилось світобачення автора, особливо в трактуванні образів Зіновія, Іви, Ярославни.

Заголовок п’єси “Яблуневий полон”, звичайно, алегоричний, він символізує фатальну силу кохання, що заволоділа червоним командиром. Третя картина твору має однойменну назву і розкриває глибину стосунків героїв, а в ремарці до цього акту драми згадується і про реальні яблуні в цвіту, які так бентежать душу Зіновія і ще раз підкреслюють вічність буття й кохання та абсурдність воєн і жорстокості. Іва своєю любов’ю зуміла торкнутись найтонші струни у серці свого обранця, пробудить чутливість і ліризм його вдачі.

Всі складні перипетії доби намагався репрезентувати у своїй драматургії і Яків Мамонтов. На поетиці його творів, зокрема “Коли народ визволяється” (1922), “До третіх півнів” (1924) і “Княжна Вікторія” (1927-1928), спостерігається зацікавленість автора символістською драмою. Послуговуючись прийомами алюзійного письма, Я. Мамонтов проектує дії своїх п’єс на сучасність. Так, у творі “Коли народ визволяється” місце дійства – великий центр суспільного життя. Час – доба великих національних і горожанських війн. Значною кількістю дійових осіб автор прагне показати “народ у мініатюрі”. Основний конфлікт п’єси класовий: боротьба народу з гнобителями-завойовниками. Екстремальна ситуація, введена на початку твору, - вбивство короля завойовників – чітко визначає позиції мешканців міста. За наказом коменданта до льоху протягом трьох днів кидають людей, які будуть страчені, якщо не знайдеться винний у загибелі короля. Серед захоплених і Альберт, той месник, що здійснив цей чин. Саме в його образі

автор найповніше репрезентує колізію: особа і революція, особа і держава, особа і громадянський обов'язок.

Глибше усвідомить макроконфлікти твору допомагає мікрокосмос кожного з ув'язнених. Рішар-адміністратор повністю підтримує Альберта в його вчинку: “Тепер ти – народний герой і не повинен губити себе заради купки цих переляканих істот” [2, 46]. Конрад-броварник засуджує дії невідомого героя. Любляча мати Дорина проклинає вбивцю короля, бо її відірвано від маленьких дітей. Артур-каменяр ненавидить королів і кожному з них радо пустив би кулю в голову. Гетера вважає, що короля Завойовника міг убити тільки герой, а не поганець. Чіткі діалоги Альберта з Рішаром, Адріаном, Артуром сприяють висвітленню внутрішньої суті персонажів. Часто в уста дійових осіб Я.Мамонтов вкладає глибокі філософські думки.

“**Артур.** А я гадаю, що після перемоги над завойовниками народ віки ще може бути рабом” [2, 58].

“**Адріан.** Народ може бути вільним лише тоді, коли він перемає в собі саме те, що робить кожного з нас рабом природи і життєвих обставин: свій долюдський образ” [2, 65].

“**Альберт.** ... Народ повинен вірити в абсолютність перемоги, коли він бореться за своє визволення” [2, 66].

Звичайно, ці судження були актуальними для України 20-х років, не втратили вони свого злободенного звучання і сьогодні.

У драмі “До третіх півнів” теж виведено славних борців за народну волю – Ланового, Редя, Титченка, Любченка, що помирають переможцями. Доповнює цю галерею постать Оксани, яка порвала з родинним оточенням заради світлих ідеалів. Так, макроконфлікт твору зумовлює й мікроконфлікти – колізії морального плану.

Найчастіше Я.Мамонтов ставить своїх героїв в неординарні ситуації. Це характерно й для трагікомедії “Княжна Вікторія”. Відчуття приреченості накладає карб на кожного з обложених у монастирі (генерал Букалов, баронеса Ельвіра, Себастьян, Макуха), що виявляється в тваринних

інстинктах, моральному бруді та розпусті. Серед дійових осіб привертає увагу постать княжни Вікторії, що намагається зберегти віру в життя, людську гідність в доволишньому хаосі. Дорого заплативши за можливість вирватись з монастирських мурів, ще раз упевнившись у людській ницості та підлості, героїня кінчає життя самогубством. Символічно, що гинучи, вона стискає в руці ключ від таємних дверей на волю.

У п'єсах Івана Дніпровського та Якова Мамонтова наявні надзвичайно гострі конфлікти, які нерідко розв'язуються трагічно. І це закономірно, адже такою була сама доба революційних потрясінь.

Доробок Івана Дніпровського та Якова Мамонтова є невід'ємною складовою літературного процесу ХХ століття.

Література

1. Дніпровський Іван. Яблуневий полон: Вибрані твори.-К.: Дніпро, 1985.- 359 с.
2. Мамонтов Яків. Твори.-К.: Дніпро,1988.- 557 с.
3. Чижевський Дмитро. Памфил Юркевич // Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні.-К.: Кобза; Орій, 1992.- С.177-204.

Немченко Г.В. Південний архів: зб. наук. праць. Філолог. науки – Херсон: Видавництво ХДУ. - 2005. –Вип. ХХІХ. – С.81-84.